

Беларуская мова

ББК 82.2 Бей-923
Б 43
УДК 808.26.(075.8)

Аўтары: Г. Ф. Андарала, В. А. Бекіш, С. К. Берднік, Л. М. Грыгор'ева, М. Ф. Гуліцкі, В. Г. Зялёнка, Я. М. Івашуціч, В. У. Ляпёшкін, А. Г. Міхалевіч, Н. Р. Мордас

Рэцэнзент: канд. філал. навук Г. К. Усціновіч

Беларуская мова: Фанетыка. Арфаэпія. Графіка.
Б 43 Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфемная будова слова. Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя: Вучэб. дапам. для педагагічных ВНУ / Г. Ф. Андарала, В. А. Бекіш, С. К. Берднік і інш.; Пад рэд. Л. М. Грыгор'евай. — Мн.: Выш. шк., 1994. — 367 с.

ISBN 5-339-00950-5.

Акрамя тэарэтычнага матэрыялу, змешчаны разнастайныя практыкаванні для замацавання ведаў, павышэння пісьменнасці і культуры роднай мовы.

Прызначаецца для студэнтаў факультэтаў дашкольнага выхавання, а таксама для студэнтаў неспецыяльных факультэтаў, выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, а таксама настаўнікаў сярэдніх школ.

Б 4602020100 — 050 64—94
М 304(03)—94

ББК 82.2 Бей-923

ISBN 5-339-00950-5

© Калектыў аўтараў, 1994

ЗМЕСТ

Прадмова 3

УВОДЗІНЫ

- § 1. Беларуская мова — нацыянальная мова беларускага народа 5
- § 2. Гістарычныя этапы развіцця беларускай мовы 6
- § 3. Беларуская мова сярод славянскіх моў 10
- § 4. Беларуская літаратурная мова і яе нормы 10
- § 5. Беларуская літаратурная мова і дыялекты 12

ФАНЕТЫКА

- § 6. Прадмет і задачы фанетыкі 14
- § 7. Гукі беларускай мовы 14
- § 8. Галосныя гукі і іх класіфікацыя 15
- § 9. Змены галосных гукаў 16
- § 10. Чаргаванне галосных гукаў 16
- § 11. Прыстаўныя галосныя гукі 18
- § 12. Зычныя гукі і іх класіфікацыя 18
- § 13. Гук [ў] 20
- § 14. Змены зычных 21
- § 15. Асіміляцыя і дысіміляцыя зычных 21
- § 16. Дзеканне і цеканне 23
- § 17. Падаўжэнне і падваенне зычных 23
- § 18. Чаргаванне зычных гукаў 23
- § 19. Прыстаўныя зычныя гукі 25
- § 20. Склад. Складападзел 26
- § 21. Націск 27
- § 22. Фанетычная транскрыпцыя 27

АРФАЭПІЯ

- § 23. Арфаэпія і яе задачы 35
- § 24. Вымаўленне галосных 36
- § 25. Вымаўленне зычных і іх спалучэнняў 37

ГРАФІКА

- § 26. Графіка, яе змест і задачы 41
- § 27. Віды пісьма 41
- § 28. Суадносіны паміж літарамі і гукамі 44
- § 29. Беларускі алфавіт 45
- § 30. Іншыя графічныя сродкі беларускага пісьма 46
- § 31. Паходжанне і развіццё беларускага пісьма 47

АРФАГРАФІЯ

- § 32. Прадмет і задачы арфаграфіі 51
- § 33. Прынцыпы беларускага правапісу 52
- § 34. Станаўленне сучаснай беларускай арфаграфіі 52

Правапіс галосных

- § 35. Правапіс *о, э, а* 55
- § 36. Правапіс *е, ё, я* 57
- § 37. Правапіс спалучэнняў галосных у іншамоўных словах 58
- § 38. Правапіс галосных у канчатках слоў 60
- § 39. Правапіс прыстаўных галосных *і, а* 61
- § 40. Правапіс *і, ы, й* пасля прыставак 61
- § 41. Правапіс *у, ў* 62
- § 42. Правапіс галосных у складаных і складанаскарочаных словах 63

Правапіс зычных

- § 43. Правапіс звонкіх і глухіх, свісцячых і шыпячых 65
- § 44. Правапіс зычных *д, т* і *дз, ц* 66
- § 45. Правапіс падоўжаных і падвоеных зычных 67
- § 46. Правапіс некаторых спалучэнняў зычных 68
- § 47. Правапіс прыстаўнога *в* 70
- § 48. Правапіс змякчальнага мяккага знака 71
- § 49. Правапіс раздзяляльнага мяккага знака і апострафа 72
- § 50. Напісанне слоў разам і праз злучок 73

- § 51. Перанос слоў 74
§ 52. Ужыванне вялікай літары 75

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

- § 53. Лексікалогія як раздзел мовазнаўства 77

Слова і яго значэнне

- § 54. Слова як адзінка мовы 78
§ 55. Мнагазначнасць слова 79
§ 56. Амонімы 81
§ 57. Сінонімы 83
§ 58. Антонімы 85
§ 59. Паронімы 86

Лексіка беларускай мовы паводле паходжання

- § 60. Агульная характарыстыка 92
§ 61. Спрадвечна беларуская лексіка 93
§ 62. Запазычаная лексіка ў беларускай мове 94
§ 63. Асваенне запазычаных слоў 97
§ 64. Развіццё беларускай лексікі ў XX ст. 98

Лексіка беларускай мовы паводле сферы ўжывання

- § 65. Агульная характарыстыка 100
§ 66. Дыялектная лексіка 100
§ 67. Спецыяльная лексіка 102
§ 68. Жаргонная лексіка 103

Актыўная і пасіўная лексіка

- § 69. Агульная характарыстыка 104
§ 70. Устарэлыя словы 104
§ 71. Неалагізмы 105

Стылістычныя разрады лексікі беларускай мовы

- § 72. Паняцце стыляў мовы 106

- § 73. Стылістычна нейтральная лексіка 107
 § 74. Стылістычна абмежаваная лексіка 107

ЛЕКСІКАГРАФІЯ

- § 75. Прадмет і задачы лексікаграфіі 114
 § 76. Слоўнікі беларускай мовы 116
 § 77. Этапы развіцця беларускай лексікаграфіі 119

ФРАЗЕАЛОГІЯ

- § 78. Фразеалагізм як адзінка мовы 122
 § 79. Крыніцы беларускай фразеалогіі 124
 § 80. Прыказкі, крылатыя выразы, перыфразы 125

МАРФЕМНАЯ БУДОВА СЛОВА. СЛОВАЎТВАРЭННЕ

- § 81. Паняцце марфемы 129
 § 82. Аснова слова і канчатак 129
 § 83. Корань і афіксы 130
 § 84. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства 133
 § 85. Асноўныя спосабы ўтварэння слоў 134

МАРФАЛОГІЯ

- § 86. Марфалогія як раздзел граматыкі 138
 § 87. Асноўныя паняцці марфалогіі 139
 § 88. Часціны мовы 140

Назоўнік

- § 89. Назоўнік як часціна мовы 142
 § 90. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў 143
 § 91. Лік назоўнікаў 144
 § 92. Род назоўнікаў 145
 § 93. Склон. Тыпы скланення назоўнікаў 147
 § 94. Склонавыя канчаткі назоўнікаў першага скланення 148
 § 95. Склонавыя канчаткі назоўнікаў другога скланення 148
 § 96. Склонавыя канчаткі назоўнікаў трэцяга скланення 150
 § 97. Рознаскланяльныя назоўнікі 150
 § 98. Скланенне ўласных назоўнікаў 151
 § 99. Скланенне назоўнікаў у множным ліку 152
 § 100. Нескланяльныя назоўнікі 153
 § 101. Утварэнне назоўнікаў 153

Прыметнік

- § 102. Прыметнік як часціна мовы 161
- § 103. Разрады прыметнікаў 162
- § 104. Ступені параўнання якасных прыметнікаў 163
- § 105. Скланенне якасных і адносных прыметнікаў 165
- § 106. Асаблівасці скланення прыналежных прыметнікаў 167
- § 107. Утварэнне і правапіс прыметнікаў 167

Лічэбнік

- § 108. Лічэбнік як часціна мовы 172
- § 109. Колькасныя лічэбнікі 173
- § 110. Скланенне колькасных лічэбнікаў 175
- § 111. Парадкавыя лічэбнікі 177
- § 112. Сінтаксічная сувязь лічэбнікаў з назоўнікамі 178

Займеннік

- § 113. Займеннік як часціна мовы 183
- § 114. Разрады займеннікаў і іх характарыстыка 184
- § 115. Скланенне займеннікаў 187

Дзеяслоў

- § 116. Дзеяслоў як часціна мовы 193
- § 117. Неазначальная форма дзеяслова (інфінітыў) 194
- § 118. Аснова дзеяслова 194
- § 119. Пераходныя і непераходныя дзеясловы 195
- § 120. Зваротныя дзеясловы. Станы дзеясловаў 196
- § 121. Трыванні дзеяслова 197
- § 122. Лады дзеяслова 198
- § 123. Часы дзеяслова 199
- § 124. Катэгорыя асобы дзеяслова 200
- § 125. Безасабовыя дзеясловы 201
- § 126. Спражэнне дзеясловаў 202
- § 127. Словаўтварэнне дзеясловаў 202
- § 128. Дзеепрыметнік 203
- § 129. Утварэнне дзеепрыметнікаў 204
- § 130. Дзеепрыслоўе 205
- § 131. Утварэнне і ўжыванне дзеепрыслоўяў 205

Прыслоўе

- § 132. Прыслоўе як часціна мовы 214
- § 133. Разрады прыслоўяў паводле значэння 215
- § 134. Ступені параўнання прыслоўяў 216
- § 135. Спосабы ўтварэння прыслоўяў 216
- § 136. Правапіс прыслоўяў 217

Безасабова-прэдыкатыўныя словы

- § 137. Значэнне, марфалагічныя асаблівасці і сінтаксічная роля безасабова-прэдыкатыўных слоў 221

Прыназоўнік

- § 138. Прыназоўнік як часціна мовы 222
- § 139. Невытворныя і вытворныя прыназоўнікі 223
- § 140. Ужыванне прыназоўнікаў са склонамі 224
- § 141. Правапіс прыназоўнікаў 225

Злучнік

- § 142. Злучнік як часціна мовы 227
- § 143. Разрады злучнікаў 227

Часціцы

- § 144. Часціцы як часціна мовы 230
- § 145. Разрады часціц 230
- § 146. Значэнне і ўжыванне часціц *не(ня), ні* 231

Мадальныя словы

- § 147. Граматычныя функцыі і значэнне мадальных слоў 234
- § 148. Суадноснасць мадальных слоў з іншымі часцінамі мовы 235

Выклічнік

- § 149. Выклічнік як часціна мовы 236
- § 150. Разрады выклічнікаў 237

СІНТАКСІС

- § 151. Прадмет і задачы сінтаксісу 240

Словазлучэнне

- § 152. Паняцце словазлучэння 240
- § 153. Віды сінтаксічнай сувязі слоў у словазлучэннях 242
- § 154. Асаблівасці дапасавання і кіравання ў беларускай мове 243

Сказ. Тыпы сказаў

- § 155. Сказ як асноўная сінтаксічная адзінка 247
- § 156. Тыпы сказаў паводле мэты выказвання 249
- § 157. Тыпы сказаў паводле адносін выказвання да рэчаіснасці 250
- § 158. Тыпы сказаў паводле граматычнай структуры 250

Просты сказ

- § 159. Галоўныя і даданыя члены сказа 254
- § 160. Дзейнік 254
- § 161. Выказнік 255
- § 162. Дапаўненне 256
- § 163. Азначэнне 257
- § 164. Прыдатак 258
- § 165. Акалічнасці 259
- § 166. Аднародныя члены сказа 265
- § 167. Знакі прыпынку пры аднародных членах сказа 266
- § 168. Аднародныя і неаднародныя азначэнні 268
- § 169. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа 269

Адасобленыя члены сказа

- § 170. Паняцце адасаблення 274
- § 171. Адасабленне азначэнняў 275
- § 172. Адасабленне прыдаткаў 276
- § 173. Адасабленне акалічнасцей 277
- § 174. Адасабленне дапаўненняў 278
- § 175. Адасабленне далучальных членаў сказа 278
- § 176. Параўнальныя звароты 282
- § 177. Зваротак 285
- § 178. Знакі прыпынку пры зваротках 287
- § 179. Пабочныя словы, спалучэнні слоў і сказы 289
- § 180. Устаўныя словы, спалучэнні слоў і сказы 293
- § 181. Аднасастаўныя сказы 295
- § 182. Сінтаксічна непадзельныя сказы 300
- § 183. Няпоўныя сказы 302
- § 184. Парадак слоў у сказе 305

Складаны сказ

- § 185. Агульнае паняцце складанага сказа. Класіфікацыя складаных сказаў 308
- § 186. Агульнае паняцце складаназлучаных сказаў 311
- § 187. Складаназлучаныя сказы са спалучальнымі часткамі 312
- § 188. Складаназлучаныя сказы з супастаўляльнымі часткамі 313
- § 189. Складаназлучаныя сказы з пералічальна-размеркавальнымі часткамі 314
- § 190. Складаназлучаныя сказы з далучальнымі часткамі 314
- § 191. Знакі прыпынку ў складаназлучаных сказах 315
- § 192. Агульнае паняцце складаназалежных сказаў 318
- § 193. Сродкі сувязі даданых частак з галоўнымі 319
- § 194. Тыпы даданых частак у складаназалежным сказе 321
- § 195. Складаназалежныя сказы з некалькімі даданымі часткамі 327
- § 196. Знакі прыпынку ў складаназалежных сказах 329
- § 197. Агульнае паняцце бяззлучнікавых складаных сказаў 336
- § 198. Тыпы бяззлучнікавых складаных сказаў 337
- § 199. Знакі прыпынку ў бяззлучнікавых складаных сказах 337
- § 200. Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі 342
- § 201. Знакі прыпынку ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі 343

Спосабы перадачы чужой мовы

- § 202. Простая мова і знакі прыпынку пры ёй 346
- § 203. Ускосная мова 348
- § 204. Няўласна-простая мова 349
- § 205. Цытаты і правілы іх афармлення 349

ПУНКТУАЦЫЯ

- § 206. Паняцце пунктуацыі. Функцыі знакаў прыпынку 353
- Умоўныя скарачэнні 357